

Németh Balázs

*A MÚZEUM, MINT TUDOMÁNYOS KUTATÓHELY
FELSŐOKTATÁSI SZEREPE –
TRENDEK ÉS KIHÍVÁSOK*

Absztrakt

A dániai Horsens-ben került megrendezésre a NEMO Európai Múzeumi Konferencia 2025. október 26-28. között az alábbi témában: 'Who cares? Museums, wellbeing, and resilience', tehát „Kit érdekel? Múzeumok, jóllét és reziliencia” Miközben e fókusz kérdései önmagukért beszélnek, érdemes talán aláhúzni, hogy a múzeumok nemcsak saját útjukat keresik, de missziójukkal hozzájárulnak egy élhetőbb környezet formálásához, közösségeink humanizáló alakításához, a tudásmegosztáshoz és készség-, valamint képességfejlesztéshez egyaránt (Network of Museum Organisations, 2025).

Utóbbi tekintetében a múzeumi lifelong learning sokfélesége érzékelteti, hogy a tanulás hatékonysága és szükséglet-orientáltsága összefügg intergenerációs és interkulturális összefüggésekkel, melyek kiegészülnek a digitális és technológiai kihívások, a COVID-pandémia, valamint a globalizáció és a válságok okozta nehézségekkel. A tanulást fejlesztő szakembereknek fel kell hívniuk a figyelmet arra, hogy a társadalmi integráció és beilleszkedés abban az esetben lehet sikeres az egyén számára, amennyiben a folyamatos, tehát életen át tartó tanulás révén erősödhetnek és megújulhatnak úgy az alapkészségek, mint az ún. „soft és core skill-ek”, melyek fejlesztésében a múzeumok lényeges szerepet játszanak (World Economic Forum, 2025).

E folyamat sikere pedig attól függ, hogy a tanulási részvételt támogató hatékony módszerek milyen módon járulnak hozzá a transzformatív, a megtapasztalásra és együttműködésre építő tanulásokhoz reflektív környezetben. Mivel a fent említett tényezők egyre inkább kulcskérdéssé formálódnak, a tudásmegosztás gazdasági, társadalmi és környezeti összefüggései okán úgy a felsőoktatás, mint a múzeumok kollaboratív, partnerségre épülő tudományos kutatóhelyeket fejlesztenek, melyek döntően gyakorlat-orientált kérdésekre keresnek válaszokat.

Kulcsszavak: Múzeumi K+F; múzeumi LLL; fenntarthatóság; kollaboráció; transzformatív tanulás

A múzeumok tudásmegosztó és társadalomszervező missziója

Amennyiben a kutató vizsgálni szándékozik a múzeumok tudásmegosztási törekvéseit, óhatatlanul szükségessé válik a kérdést történeti dimenzióba helyezni, már csak azért is, hogy reflektáljunk arra a lényeges szempontra is, hogy mennyiben tekinthetők a múzeumok a kreativitás és innováció katalizátorainak. Érdemes ezért az innováció kérdését a múzeum, mint szervezet és annak fejlesztése tükrében értelmezni (Negri, 2009). Úgy tűnik, hogy a fejlesztő, innovatív felfogások gyakorlatban történő

megjelenítése minőség- és hatékonyság-orientációt jelez, mely ténylegesen egy évszázada jelen van a múzeumi tér funkcióinak kiterjesztésében, különös tekintettel a karakteres tudásmegosztás és társadalomszervezés missziójának megvalósítására, legalábbis néhány releváns kezdeményezésre.

E rövid elemzés német példák alapján igyekszik a fent jelzett törekvést felvillantani, s ezzel jelezni azok nagyon is kreatív, egyben innovatív mivoltát. A múzeumok oktatási szerepét elemezve a német felnőttoktatás-történet kutatói is arra a megállapításra jutottak már jó negyedszázada, hogy a német múzeumi világ társadalmi misszióját három különleges személyiség határozta meg sajátos újításokkal, felfogásokkal (Nuissl, 1999).

Elsőként a hamburgi Alfred Lichtwark-ot érdemes példaként említeni, aki hozzájárult a múzeum oktatási és képzési missziójának megalapozásához, ezzel a felnőttek számára szervezett múzeumi tanulási programok elindításához, egyúttal a modern múzeumi kurátori professzió formálásához. A müncheni Georg Kerschensteiner is úgy tekintett a múzeumi gyűjteményre, hogy annak nevelési potenciálját úgy az iskolai pedagógiai munka, mint a közösség-fejlesztő andragógiai praxis vonatkozásában képviselte nézeteivel. Berlinben pedig Adolf Reichwein és Wilhelm von Bode munkássága jelezte, hogy a modern múzeumi tanulás voltaképpen a folyamatos oktatás és nevelés (lifelong education) társadalmassá válását képezi le, mivel a múzeumban egyszerre több generáció, ezzel sokféle látásmód, narratíva tükröződik és jellemző módon többféle kulturális és társadalmi diszpozíció is befolyásolja a látásmódokat (Nuissl, 1999).

A fenti megközelítések aztán a huszadik században sajátos megoldásokkal beférköztek a múzeumi fejlesztések világába és nagyjából fél évszázaddal később szökkentek igazán szárbá a tényleges nemzetköziesedés korában.

Napjaink múzeumi világában pedig brit példák sokasága jelzi, hogy azok is történeti alapokra támaszkodnak, mivel a híres 1919-es *Jelentés a felnőttek oktatásáról* szintén évszázados hatással tette világossá, hogy a felnőttek tanítása és tanulása bármely környezetben támogatandó, ahol az érdeklődés, a kíváncsiság, a felfedezés és a reflexió felkelthető és hatékonyan formálható (Ministry of Reconstruction, 1919). Száz évvel később a brit Felnőttoktatási Centenárium Bizottság dokumentumában David Anderson, kiváló múzeumi szakember, a Wales-i Nemzeti Múzeum igazgatója egyértelműen fogalmaz: „A múzeumi tanulás egész pályafutásom középpontjában állt. Húsz éven át a Victoria & Albert Museum Tanulási Igazgatója voltam, és én írtam az első kormányzati jelentést a múzeumi tanulásról. Sok mindent tanultam Stephen Brookfield munkásságából a nem formális felnőttoktatásról. Ő a „rejtett univerzumról” beszél a szabadidős tanulás kapcsán, amely szerinte más keretek és struktúrák szerint működik, mint a formális tanulás. Akár felnőtt vagy, akár gyerek, bármikor ellátogathatsz egy múzeumba és nincs határidő vagy kényszer arra, hogy a tanulás előre meghatározott eredményekhez vezessen.” (The Centenary Commission on Adult Education, n.d.)

Ugyanakkor érdemes azt is kiemelni, hogy a múzeumok nem csak, mint nyitott és befogadó tanulási környezetként értelmezhetőek, de azok legitim tanulási, tudásmegosztási terekként is felfoghatóak.

Milyen trendek jellemzik a múzeumi tudásmegosztás gyakorlatát?

A múzeumi tudásmegosztás gyakorlatát és ennek innovációs minőségét a közelmúltban három trendszerű téma határozza meg, mely egyben kutatási és fejlesztési tényező is, amely felsőoktatási irányban is jelentősen hat:

- Digitális átalakulás, s az ehhez tartozó innovációk;
- A 'Tanuló Múzeum' problematikája – ez utal a múzeumi lifelong learning kihívásaira;
- A fenntarthatóság és az ehhez illeszkedő ún. klímaakciók kérdése (Network of Museum Organisations, n.d.).

A digitális átalakulás arra készíti a múzeumokat, hogy szervezetfejlesztési célok mentén olyan innovatív megoldásokkal kísérletezzenek és vezessenek be erre támaszkodó támogató alkalmazásokat, melyek példának okáért hozzásegítik a múzeumokat a holisztikus látogató-vonatkozású mérésekhez, vagy éppen a Szellemi Tulajdont Jogvédelme (IPR) kérdését érintő elvek és szabályok érvényesítéséhez. Az ún. Learning Museum témájához olyan tematikus fejlesztések illeszkednek, mint a speciális Network of Museum Organisations (NEMO) webinárium-sorozat révén megismerhető példák. Ilyenek a művészeti gyűjteményekben alkalmazható empátiára nevelés, az élelmezés és a fenntarthatóság összefüggései, a sokféleség és a befogadás kérdése a múzeumban, az oktatási tevékenységek és a részvétel, valamint a látogatói elköteleződésnek a múzeumi környezetben történő előmozdítása, mint kurrens kérdések és kihívások (Network of Museum Organisations, n.d.).

A 2025 nyarán megjelent ún. Routledge kézikönyv a múzeum- és örökség-oktatásról egy gyakorlati referenciaútmutató, amely bemutatja, hogyan kínálhatnak a múzeumok, galériák és örökségi helyszínek lehetőségeket a sikeres látogatói bevonódásra/elköteleződésre. A kötet a múzeumokat olyan kulturális helyszíneként határozza meg, amely gyűjteményeket és tereket értelmez a nyilvános oktatás, megértés és élvezet céljából, és azzal érvel, hogy a múzeumi oktatás központi szerepet játszik a politikák, gyakorlatok és kutatások kialakításában a bevonódás/elköteleződés érdekében (McColl et al., 2025).

És valóban, a múzeumi tanulás olyan kreatív megoldásokkal kapcsolódik össze, melyek utat nyitnak a reflexív és kritikai attitűdök fejlesztéséhez, úgy társadalmi, mint környezeti kihívásokra is segítenek reflektálni, proaktivitásra, társadalmi párbeszédre, együttműködésre ösztönöznek. Ennek okán érdemes aláhúzni, hogy a múzeum, mint tudományos kutatóhely abban az esetben lehet előremutató, amennyiben olyan kutatásokat és fejlesztéseket helyez vizsgálódása középpontjába felsőoktatási partnerségben, melyek meghatározzák jövőjét.

A kutatóknak éppen ezért az alábbi kulcskérdésekre kell szükségszerűen válaszokat keresniük: Milyen lesz a jövő múzeuma? Lehet-e független a múzeum?

Talán nem meglepő, ha meglátásunk szerint a jövő múzeumát jellemzően közösségi térnek és ennek részeként egyúttal tanulási térnek tekintik, ezért e tér voltaképp folytatója lehet alternatív környezetként az olyan tanulásoknak, melyeket a felfedezés és

a dialógus és tudásmegosztás igénye vezet, vagy épp a sérülékeny társadalmi csoportok bevonása. A független múzeum egyfajta lakmuszként is szolgálhat a civil társadalom megléte, szerepe, a méltányos és hozzáférhető tudások reprezentációjával.

Mivel járul hozzá a múzeum a társadalmi sokféleség, a befogás és a jóllét előmozdításához?

A múzeumok bátran reflektálnak olyan társadalmi kérdésekre, mint az egyenlőtlenség és a nélkülözés, a kirekesztés és előítélet, vagy épp az idegengyűlölet és az erőszak. Ugyanakkor tematikus kiállításokkal reflexióra, kritikai magatartásra ösztönzik látogatóikat olyan témákkal összefüggésben, mint a környezeti fenntarthatóság, a szolidaritás, a demokratikus magatartás. Ezt az elkötelezett magatartást képviseli számos múzeumi közösség, mint milyen az Európai Múzeum Akadémia és annak állásfoglalásai a fenti témákban (European Museum Academy, 2024).

Milyen módon foglalkozik a környezeti fenntarthatósággal a múzeum?

A múzeumok proaktív módon demonstrálják a környezeti fenntarthatóság és a klímaváltozás kérdéseit, őszintén és kertelés nélkül hívnak lokális és globális léptékű cselekvésre a művészetek és a tudományok bevonásával, minőségi megközelítések és narratívák, sőt beszédes scénáriók bemutatásával egyaránt.

A múzeumi ökoszisztéma szűkebb értelmezése, vagy annak, mint egy tágabb lifelong learning ökoszisztéma alkotóelemként történő megközelítése

A kurrens tudásmegosztási ökoszisztéma értelmezések igyekeznek aláhúzni, érzékeltetni, hogy a múzeum egyrészt felelős társadalmi és közösségi véleményformálóként részt vesz a befogadás, az aktív és demokratikus állampolgárság és a méltányos magatartás megjelenítésében és fejlesztésében. Sajátos kulturális szereplőként és véleményformálóként hozzájárul a kreatív, a sokféleségre épülő, ugyanakkor az identitásra és a kritikus gondolkodásra egyaránt építő felfogások formálásához (Brown, 2018).

Ugyanakkor oktatási és kutatási szereplőként erősíti a hatékony tudás- és készség-megosztást a múzeumi lifelong learning sokféleségével akár személyes részvételre, akár virtuális együttműködésekre építve, továbbá fenntarthatóságot szem előtt tartó és azt képviselő tudatos véleményformálóként rámutat a környezeti érzékenyítés, a szolidaritás témájára orientáló tanulások és intergenerációs együttműködések szerepére.

Fontos lehet annak az ökoszisztéma-értelmezésnek a megjelenítése és az ehhez történő viszonyulás, hogy az önálló, vagy másképpen karakteres ún. múzeumi ökoszisztéma-felfogás voltaképp egy múzeum-innovációs hálózatot feltételez, mely lényegét tekintve az „átalakulás kultúráját” van hivatva reprezentálni egy célorientált múzeum modelljét tekintve. Olyan alkotóelemek rajzolódnak ki ezen ökoszisztéma rendszerében, mint a mobilitás és logisztika, a média, kulturális- és kreatív ipar, turizmus és kínálat, szolgáltató-szektor, nyilvánosság és civil társadalom, engedélyezés és felhatalmazás, politika és adminisztráció, valamint tudomány és oktatás. Mindez pedig digitális, analóg, hibrid és virtuális dimenziókban egyaránt leképeződik (Hamann et al., 2025).

Ezen utóbbi valóban sajátos szerepet játszik a múzeumi ökoszisztéma fejlesztésében, innovációjában is akár, egyúttal érdemes rögzíteni, hogy a tudomány és az oktatás/képzés felfogható egy olyan helyi-térségi véleményformáló, azaz ún. stakeholder szereplőként is, melynek alkotóelemei sokféleképpen járulnak hozzá a hatékony tudásmegosztás előmozdításához úgy a tanulási részvételek, mint a tanulási teljesítmények vonatkozásában (Németh, 2023).

A folyamatos, azaz egész életen át tartó tanulást támogató lifelong learning ökoszisztéma értelmezés ennél tovább lép és integrálja a múzeumi ökoszisztémát egy tágabb rendszerbe, melynek az a jellemzője, hogy közös célok mentén hoz össze, tart együtt stakeholder szereplőket és abban cselekvő, együttműködő magatartást, nyitott és konstruktív felfogásokat igényel a közreműködőktől (Bakker, 2023; Wollentz et al., 2023). E felfogás demonstrálja, hogy át kell hidalni a korlátokat a formális, a non-formális és az informális tanulás tere között, integrált és jövő-orientált lifelong learning környezetet kell formálni, olyan lifelong learning megoldásokat kell támogatni, melyben a helyi és térségi gazdaság, a közsféra és a magánsféra egyaránt részt vesz partnerként. Ennek az értelmezésnek megfelel a múzeumi innovációk jónéhány közelmúltbeli példája, mely épít a tudomány és az oktatás/képzés partneri szerepére, innovatív szemléletére (Innocent, 2009). A németországi Múzeumi Innovációs Hálózat (MIN) ezt a megközelítést képezi le (Hamann et al., 2025).

E téma taglalása kapcsán arra is szükséges rámutatnunk, hogy az UNESCO ún. tanuló város-fejlesztési koncepciója is egyfajta helyi-térségi tanulási ökoszisztémát fémjelez, ezt saját iránymutatásai (UNESCO Institute for Lifelong Learning, 2015), Norman Longworth e téren végzett kutatásai egyaránt alátámasztják. (Longworth, 2006), de a legújabb globális tanuló város példák is megerősítik (O' Tuama et al., 2025).

Egy másik, szintén a témát feszegető ún. LEAP-II elemzésben kutatók arra is felhívják a figyelmet, hogy számos, az UNESCO Globális Tanuló Város Hálózathoz (GNLC) tartozó városban a múzeum karakteres szerepet játszik a környezeti fenntarthatóságra nevelés (ESD) előmozdítása terén (Academia Istropolitana Nova, n.d.).

Egyúttal az UNESCO nemzetközi lifelong learning szakpolitikai orientációja (UNESCO Institute for Lifelong Learning, 2022b), vagy az UNESCO VII. Felnőttoktatási Világkonferenciájának elfogadott akcióterve (UNESCO Institute for Lifelong Learning, 2022b) egyaránt rámutatnak a múzeumok szerepére úgy a digitális technológiák, a munkahelyi átalakulások, a demográfiai változások, a klíma-helyzet, az egészség és jóllét, mint az állampolgári szerep megerősítésének kihívásainak kezelésében a hatékony tanulások, tanulási környezetek biztosítása, fejlesztése révén.

Az UNESCO Marrakech-i Cselekvési Keretprogram egyértelművé teszi, hogy: Elismerjük az ALE (felnőtt-tanulás és felnőttoktatás) helyi szintű megerősítésének fontosságát, mint a tanulási programok tervezésének, kidolgozásának és végrehajtásának, valamint a képzési és tanulási kezdeményezések, például közösségi tanulóközpontok támogatásának és (társ)finanszírozásának stratégiai dimenzióját, hogy ezek megfelelően felszerelt, képzett felnőttoktatókkal rendelkezzenek. Elismerjük a tanulási helyszínek sokszínűségét, mint például a szakképzési és felsőoktatási intézmények, könyvtárak, múzeumok, munkahelyek, közterek, művészeti és kulturális intézmények, sport és

szabadidős tevékenységek, kortárs csoportok, családok és más formák. Ez azt jelenti, hogy erősítjük az intézményi kapacitásokat az életen át tartó tanulás előmozdítása érdekében mindenki számára helyi szinten, például a tanulóváros-fejlesztés ösztönzésével, valamint a helyi érintettek, köztük a tanulók, közösségi csoportok és intézmények bevonásának támogatásával (UNESCO Institute for Lifelong Learning, 2022a).

A felnőttek tanulását és oktatását kutató Európai Felnőttoktatás-kutató Társaság (ESREA) pedig Felnőtt-tanulói közösséget elemző műhelyének (BGL-ALC) környezetében a múzeumi felnőtt-tanulás érdekes összefüggéseit vizsgálja olyan társadalmi kontextusban, mint a bizalom, a közösséghez tartozás ügye, az identitás, a kritikus gondolkodás és cselekvés, az érzelem és empátia, az együttműködés, az intimitás, a szolidaritás, vagy éppen a felelősség kérdése (ESREA, n.d.).

Felsőoktatás és múzeumok: az együttműködés lehetőségei

Korunkban az informális környezetben zajló tapasztalati tanulások felértékelődnek, ehhez illeszkedik az a folyamat, melyben elmosódnak az oktatás és a kultúra rendszerei közötti határok. „A felnőttképzés emancipáló gyakorlata eleve igényli az együttműködésre épülő megoldásokat, különös tekintettel a felsőoktatás, a felnőttképzés és a múzeumok kapcsolatainak fejlesztésével.” (Chadwick, 2000)

A fenti elgondolásra épülő formák feltételezik az egyes ágazatokban zajló professzió-fejlesztést, a felnőttképzési és múzeumi terület identitásának erősítése céljából. Az egyetemi környezet által támogatott alap- és alkalmazott kutatások segíthetik a folyamatot. A hatékony tanulást támogató formák alkalmazása igényli az alapos tervezést, a didaktikus tananyag-fejlesztést, csakúgy, mint az interdiszciplináris megközelítéseket, elemzéseket.

Két trend érvényesül a hatékony tudástranszfer terén:

- 1) A reflexív cselekvés/a reflexívvé alakuló társadalom szerepe, melyben felértékelődnek az intellektuális készségek. Előtérbe kerülnek a személyes, önirányított tanulások, továbbá előtérbe kerül az „Azt tanuld, aminek haszna van!” felfogás.
- 2) A tanulás individualizációja, azaz „Mindenkinek tanul és tanít!” E szerint szociálpolitikai okok miatt is lényeges a múzeumok aktív részvételével zajló tanulási együttműködések előmozdítása, mivel ez a környezet hozzájárul a tanulási hozzáférés javításához, különös tekintettel nehéz helyzetű felnőttek bevonásához, a lokális informális tanulási kínálat bővítéséhez minőségi tartalommal, a kultúra, a művészetek és a tudományok eszközeivel (Bisovsky, 1999). Ezt a felnőtt-tanulást támogató potenciált és a hozzá illeszkedő gyakorlatot képviseli a hazai múzeumandragógia törekvések számos példája.

A múzeumok számára elengedhetetlen a nyitott, hozzáférhető tudásmegosztás és ennek révén a gyakorlatias, racionális gondolkodás ösztönzése. A kultúra egyúttal integráló hatással lesz a társadalmi kötelékekre, növeli a bizalmat, a megértést és az elfogadást.

Mivel sokan kiszorulnak az anyagi javak gyarapításából, ugyanígy távol kerülnek az oktatástól, kultúrától, ezért a múzeumi és az egyetemi világ érdekelt a tanuláshoz való hozzáférés, a részvételre és a teljesítményre épülő jóllét növelésében.

Néhány megjegyzés

A felelősséget is magában hordozó irányok kutatása és fejlesztése a múzeumokban mint tudományos műhelyekben, erősíthetik azt a célt, hogy a múzeumok, melyek egyébként is összekapcsolják a tanulásban a részvétel és a teljesítmény kérdéseit a dialógusra építő tanuló-központú felfogással, eredményesen járulhassanak hozzá a felnőttek készségeinek, továbbá aktív állampolgárként felelősségeik gyakorlásának igényéhez. Az egyetemi kutatóhelyekkel való partnerség a fentiekén túl segíthet feltárni azokat a dimenziókat, hogy a múzeumok

- mivel segíthetik az egyéni és közösségi tanulások eredményesebbé tételét;
- milyen módszerekkel segíthetik az egyre meghatározóbbá váló kulcskézségek és képességek fejlesztését (World Economic Forum, 2025);
- milyen jövőbeli innovatív kutatási és fejlesztési irányokat bontakoztatnak ki felsőoktatási partnerségben tekintettel a megváltozó tanulási igényekre, formákra

E kérdések további válaszkeresésre ösztönzik a téma iránt érdeklődő kutatókat.

Két jövőorientált példa

Az egyik izgalmas példa a hatékony múzeumi lifelong learning témáját tekintve az amszterdami NEMO Science Museum, amely megmutatja mindenkinek, milyen szórakoztató a tudomány és a technológia, és hogyan befolyásolják azok mindennapi életünket. A múzeum válasza: A NEMO-ban inspirációt találhatsz, játék közben tanulhatsz, megoszthatod tudásodat, kísérletezhetsz, terveket készíthetsz és megoldásokat találhatsz a mai és a holnapi kihívásokra. A múzeumban, az iskolákban, online és az egész országban (EPALE, n.d.; NEMO, n.d.).

A másik példa a Litvániában újonnan létrehozott šeduvai Zsidó Történeti Múzeum, az Elveszett Shtetl Múzeum. E sajátos gyűjtemény missziója nagyon érdekes. "Az elveszett Shtetl" meghívja a látogatókat, hogy fedezzenek fel egy eltűnt világot – egy egész elveszett shtetl kultúrát. A múzeum a šeduvai zsidó közösség hangjaira támaszkodva meséli el több ezer shtetl és azok százezrei által lakott zsidó közösségek történetét, akinek mindennapjai, hagyományai és törekvései formálták Litvánia és a tágabb kelet-európai régió kulturális identitását. A múzeum nem csupán a múlt tanúja – célja tiszteletben tartani, megőrizni, és ahol lehetséges, feléleszteni az emlékezetet. Fényképeken, várostérképeken, írott dokumentumokon és videóvallomásokon keresztül, amelyekben Šeduva zsidóinak leszármazottjai osztják meg családjuk életének történeteit, a múzeum kiállításai újra alkotják a Shtetl világát, egy világot, amely már nem létezik (EPALE, 2025).

E példák egyértelműen transzformatív tanulásra, valamint folyamatos tudásmegosztásra készítetnek, s ezzel határozottan jelzik a múzeumoknak a tanulási ökoszisztémában jelzett szerepét, hogy egyensúlyt képezzenek a múlt, a jelen és a jövő megértésének kihívásai között.

Irodalomjegyzék

- Academia Istropolitana Nova (n.d.). *Local Adult Education Policy – LEAP II*. <https://ainova.sk/en/project/local-adult-education-policy-leap-2/> Letöltés dátuma: 2026. július 14.
- Bakker, W. (2024). *University Continuing Education as part of an Ecosystem*. EUCEN. https://eucen.eu/wp-content/uploads/2024/06/WB_eucenPolicyTalks2024_UCEcosystem.pdf
- Bisovsky, G. (1999). Adult education and museums: opportunities for cooperation In B. Martin (Ed.), *Adult Education and the Museum. International Perspectives of Adult Education*, 23 (pp. 36-40.) IIZ DVV.
- Brown, K. (2018). The definition of the museum through its social role. *Curator. The Museum Journal*, 61(4), 525-539. DOI:10.1111/cura.12276
- Chadwick, A. (2000). *Museums and lifelong learning: The adult dimension*. *Nordisk Museologi*, 2000(1). 79-86.
- EPALE (n.d.). *NEMO Science Museum*. European Commission. <https://epale.ec.europa.eu/en/organisations/nemo-science-museum> Letöltés dátuma: 2026. július 14.
- EPALE (2025, October 2). *The Lost Shtetl Museum opened its doors in Lithuania*. European Commission. <https://epale.ec.europa.eu/en/content/lost-shtetl-museum-opened-its-doors-lithuania>
- ESREA (n.d.). *Between Global and Local – Adult Learning and Communities*. <https://esrea.org/networks/between-global-and-local-adult-learning-and-communities/> Letöltés dátuma: 2026. július 14.
- European Museum Academy (2024). *EMA Situation for Museums in Europe Report 2024*. <https://europeanmuseumacademy.eu/ema-situation-for-museums-in-europe-report-2024/>
- Hamann, F., Heidingsfelder, M., Hofmann, Y., Reulein, A. L., & Ciziroglou, P. (2025). *Museum Innovation Network – Transformationskultur im Museum*. Museum Innovation Network. Fraunhofer IAO. <https://publica-rest.fraunhofer.de/server/api/core/bitstreams/aea1d214-6eee-415d-b0a4-7cbdca900da6/content>
- Innocent, N. (Ed.). (2009). *How museums, libraries and archives contribute to lifelong learning*. NIACE. IFLL Sector Paper 1 <https://learningandwork.org.uk/wp-content/uploads/2026/02/How-museums-libraries-and-archives-contribute-to-lifelong-learning-Sector-Paper-10-1.pdf>
- Longworth, N. (2006). *Learning Cities, Learning Regions and Learning Communities* Routledge.
- McColl, M., Brown, P., Delaney, M., Murr, K. B., & Zipsane, H. (2025). *The Routledge Handbook of Museum and Heritage Education*. Routledge.
- Ministry of Reconstruction (1919). *The 1919 report: the final and interim reports of the Adult Education Committee of the Ministry of Reconstruction, 1918-1919*. Reprinted (1980) with introductory essays by Harold Wiltshire, John Taylor, Bernard Jennings. University of Nottingham.
- Negri, M. (2009). Museums as Catalysts of Creativity and Innovation. *Newsletter of the Network of European Museum Organizations*, 2009(2).
- NEMO (n.d.). *Organisation*. <https://www.nemosciencemuseum.nl/en/organisation> Letöltés dátuma: 2026. július 14.
- Network of Museum Organisations (2025, December 19). *NEMO European Museum Conference 2025 / Panel: Collective care - Museums, communities, and wellbeing*. [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=424Nyu7Zgd0&list=PLnPnL7LIR1JBosnPdMsfBjmONsonbTEqf>
- Network of Museum Organisations (n.d.). *Webinars*. <https://www.ne-mo.org/activities/nemo-webinars/> Letöltés dátuma: 2026. július 8.
- Németh, B. (2023). A múzeumok változó szerepei a felnőtt tanulók készségeinek formálásában - Trendek és kérdések a készségek európai évében (European Year of Skills 2023). *Tudásmenedzsment*, 24(2. különszám), 23-34.
- Nuissl, E. (1999). Adult Education in the Museums.: museums as „Educational Institutions”. In B. Martin (Ed.), *Adult Education and the Museum. International Perspectives of Adult Education*, 23 (pp. 22-30). IIZ DVV.

O' Tuama, S., Agbessi, E., & Neylon, T. (Eds.). (2025). *Global Perspectives on Learning Cities*. Lifelong Learning Book Series, 35. Springer Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-91110-1_11

The Centenary Commission on Adult Education (n.d.). "A Permanent National Necessity..." *Adult Education and Lifelong Learning for 21st Century Britain*. School of Education, University of Nottingham. [The-Centenary-Commission-on-Adult-Education-Report-HI-RES.pdf](#) Letöltés dátuma: 2026. július 14.

UNESCO Institute for Lifelong Learning (2015). *Guidelines for building learning cities: UNESCO Global Network of Learning Cities*. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000234987?posInSet=8&queryId=a00280a4-4118-4f81-829f-e486d66e4ba1>

UNESCO Institute for Lifelong Learning (2022a). *CONFINTEA VII Marrakech Framework for Action: harnessing the transformational power of adult learning and education*. UNESDOC Digital Library. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000382306>

UNESCO Institute for Lifelong Learning (2022b). *Making lifelong learning a reality: a handbook*. UNESDOC Digital Library. <https://doi.org/10.54675/FWWE9277>

Wollentz, G., Djupdraet, M. B., Hansen, A., Sonne, L., & Banik, V.K. (2022). The museum as a social place and a place for lifelong learning. *Nordic Museology*, 2022(2), 23-42.

World Economic Forum (2025). *Future of Jobs Report*. https://reports.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_Report_2025.pdf